

Josip Užarević

Filozofska fakulteta v Zagrebu

Sanje in resničnost Borisa Pasternaka

(Opažanje ob pesmi Sanje)

Lirski svet Borisa Pasternaka je izoblikovan po načelu prenicavosti: najrazličnejši zorni koti in tudi sestavine stvarnosti ne prihajajo v konfliktna razmerja, pri čemer bi se medsebojno uničevali, temveč se prepletajo, se križajo, stapljajo ali pa prehajajo drug v drugega. Po drugi strani — v kakovostno intenzivni razsežnosti Pasternakovega pesništva — pa zasledimo temo 'višje faze' (A. K. Žolkovski), t. j. takšno stanje lirske gradnje, ki jo morda lahko najnatančneje označimo kot 'prenapetost materiala'. Vzdražljivost, boleznost, halucinantnost, zanos, zapletenost in razgibanost — to so najpogostejša in tako rekoč najnaravnejša stanja te lirike. Sanje so eno od takšnih stanj (in pesniška tema), ki po eni strani priča o vsesplošno navzočem načelu intenziviranja, po drugi pa — o načelu prenicavosti (prepleta) in 'metonimijske' ali stične povezanosti včasih tudi medsebojno zelo različnih območij stvarnosti (sveta).

Pesem Sanje, ki je predmet naše kratke razčlembe, je bila — kot tudi mnoge druge Pasternakove pesmi iz najzgodnejšega obdobja — deležna pomembnih, včasih tudi bistvenih sprememb. Prvič je bila objavljena 1913. leta v zbirki Dvojček v oblakih; ni imela naslova, obsegala pa je pet kitic. Predelavo je doživela 1928, dobila naslov in bila deležna skrajšave: v končni verziji so ostale samo štiri kitice:

СОН

Мне снилась осень в полусвете стекол,
Друзья и ты в их шутовской гутбе,
И, как с небес добывший кгови сокол,
Спускалось щедре на руку к тебе.

Но время шло, и старилось, и глохло,
И паволокой гамы сегобья,
Загя из сада обдавала стекла
Кговавыми слезами сентября.

Но время шло и стагилось. И рыхлый,
Как лед, трещал и таял кресел шелк.
Вдгуг, громкая, запнулаь ты и стихла,
И сон, как отзвук колокола, смолк.

Я пробудился. Был, как осень, темен
Рассвет, и ветер, удаляясь, нес,
Как за возом бегущий дождь соломин,
Ггяду бегущих по небу берез.

1913, 1928

SANJE

Sanjal sem jesen v polsvetlobi šip,
prijatelji, in ti v njihovi norčavi gruči,
in, kot sokol z neba, ki dobil je kri,
se je spuščalo srce na roko k tebi.

A čas je mineval, in se staral, in izginjal,
in ko je s kopreno okvirje srebrila,
je zarja iz vrta oblivala šipe
s krvavimi solzami septembra.

A čas je mineval in se staral. In krhka
kot led, je pokala in kopnela svila naslonjačev.

Nenadoma, glasni, se ti je zataknilo in utihnila si, in sanje, kot odmev zvona so utihnile.

Prebudil sem se. Bil je, kot jeseni, mračen svit, in veter, ko se je oddaljeval, je nosil, kot za vozom podeči se dež slame, vrsto po nebu podečih se brez.*

V pesmi je dvoje pomenskih prostorov — prostor sanj in prostor resničnosti. Razmerje kitic je glede na ti dve stvarnosti tri proti ena v prid sanjam. Takšno razmerje *sil* sugerira tezo, da gre za nesomerno kompozicijo, v kateri so prve tri kitice postavljene nasproti zadnji (četrti). Toda — to bomo skušali prikazati — bolj poglobljen pregled sestave pesmi bo razkril, da je besedilo na temeljni ravnini pravzaprav somerno, t.j. pomensko uravnoteženo in notranje enovito.

Že prva dva stiha zajemata vse tri pglavitne udeležence (prvine) lirskega dogajanja: **Jaz — Jesen — Ti**, medtem ko prva kitica izoblikuje ozračje celotne pesmi. Osnovno napetost poustvari razmerje lirskega Jaz do lirskega Ti; to se izrazi v drugih dveh verzih prve kitice z učinkovito metaforo: *in kot sokol z neba, ki dobil je kri / se je spuščalo srce na roko k tebi*. Ljubezenska težnja, t.j. stik med Jaz in Ti, pa se vendarle ne uresniči (opozarjamo na nedovršnost glagola *spuščati se*), in mučnost te nezdružitve je prelita v **podobo jeseni — časa**. O tem priča dejstvo, da za verzom *se je spuščalo srce na roko k tebi* pride verz, ki se začinja s protivnim veznikom *a: A čas je mineval, in se staral in izginjal*. Medtem ko se je torej *srce spuščalo*, je mineval, in še več, izginjal (гложло) čas.

V tretji kitici nadalje ugotovimo, da do stika ni prišlo, še več, da je bil nanagroma in nepričakovano preprečen. *Nenadoma, glasni, se ti je zataknilo in utihnila si*. S tem je hkrati po(ve)dana tudi ostra meja med dogajanjem (prostorom) v

sanjah in dogajanjem (prostorom) v resničnosti: *in sanje, kot odmev zvona, so utihnile*.

In čeprav četrta kitica s prvim stavkom (*Prebudil sem se*) postavlja ostro ločnico do prvih treh — sanjskih — kitic (prim. začetek prve kitice: *Sanjal sem...*), ni težko videti, da je prebujanje samo nadaljevanje sanjanja. Pasternakove sanje so pomensko pa tudi časovno vedno povezane z resničnostjo, mogoče pa je reči tudi obrnjeno. Če na primer vzporedimo prvi verz prve kitice (ne samo prve sintagme): *Sanjal sem jesen v polsvetlobi šip s prvima dvema verzoma zadnje (četrt) kitice: Prebudil sem se. Bil je kot jeseni mračen svit...* opazimo, da prostor sanj in prostor resničnosti opisujeta (konstituirata) **isto stvarnost** (jesen, polmrak, svit). Še toliko bolj se ta istost (sanj in resničnosti) izraža na stopnji lirskega Jaz in lirskega Ti, saj se v prvem in drugem območju 'vedeta' popolnoma enako. (Skoraj enak položaj lahko odkrijemo v pesmi *Benetke* — 1913, 1928 — ali pa v številnih drugih pesmih, katerih tema so 'sanje'.)

Omenjeno tezo o istosti sanj in resničnosti morda najzgovorneje potrjuje pasternakovski dinamizem. Vendar ima ta v tej pesmi posebno vlogo. Vso pesem je namreč mogoče razumeti kot zvočno-barvito kuliso (*norčava gruča*, spuščanje sokola—verza, pljuskajoča zarja, pokanje in taljenje ledu—svile, oddaljevanje vetra in brez), ki naj bi imela en sam cilj: čim bolj reliefno orisati, kako je lirski Ti obstal in obmolknil: *Nenadoma, glasni, se ti je zataknilo in utihnila si*. Ta verz je dejansko logično—kompozicijska os pesmi. Lirski Ti spada tu v svojevrstno nad—resničnost (ali nad—stvarnost): tako ni samo 'vsebinsa sanj' (*Sanjal sem... o tebi...*), temveč lahko s svojo akcijo (oziroma nenavzočnostjo) **pretrga sanje**. Z drugimi besedami — Ti je gospodarica resničnosti in sanj, vladarica lirskega sveta v tej pesmi.

* Pesem Sanje (Мне снилась осень в полусвете стекол) B. L. Pasternaka je dobesedno prevedel Aleksander Skaza.